

Eva Serra i Puig (Barcelona 1942-2018)*

El 3 de juliol del 2018 es va esdevenir el traspàs d'Eva Serra i Puig, un dels grans referents de la historiografia catalana de les darreres quatre dècades. Nascuda a Barcelona l'any 1942, Eva fou la filla gran del matrimoni entre Josep de Calassanç Serra i Ràfols (Maó, 1900 - Barcelona, 1971) i Isabel Puig i Pardellà (Vilanova i la Geltrú, 1920 - Barcelona, 1991), descendent d'una humil família de pescadors de la marinera vila del Garraf. Els seus primers estudis els cursà a l'escola municipal del barri del Guinardó on concorrien els fills dels funcionaris de la Diputació de Barcelona, un centre que, conegut popularment com el «collegi de la Font del Cuento», funcionava, excepcionalment per a l'època, com a escola mixta. Després, Eva i la seva germana Blanca cursaren el batxillerat a l'institut Verdaguer de la capital catalana.

La seva infantesa i primera joventut estigueren marcades per l'ambient de repressió i de penúries morals i materials de la postguerra. Una repressió i exili interior que va viure en el mateix cercle familiar per la depuració i relegació professional del seu pare, un dels deixebles més destacats de Pere Bosch i Gimpera. En aquells anys durs, viscuts en el si d'una família de valors republicans i catalanistes, Eva Serra també va conèixer la lluita tenaç del grup d'intel·lectuals i activistes amb els quals es relacionava el seu pare per tal d'endegar la represa cultural i nacional de Catalunya. Unes vivències que forjaren una personalitat que sempre va ser guiada per conviccions de compromís absolut amb el treball científic i amb el país. Qualsevol qui l'hagi tractada sap perfectament que, darrere l'aparença de la seva fragilitat física, hi havia una historiadora i una activista política d'una fortalesa extraordinària.

L'any 1960 inicià els estudis de Filosofia i Lletres a la Universitat de La Laguna, de la qual era catedràtic d'història d'Espanya el seu oncle Elies Serra i Ràfols (Maó, 1898 - Santa Cruz de Tenerife, 1972), i després, al cap de dos cursos, es traslladà i acabà la seva especialització en història a la Universitat de Barcelona, la qual considerà sempre la seva *alma mater*. A més de la influència i el mestratge del seu oncle —que havia dedicat la seva tesi doctoral a l'estudi de Ferran el Catòlic i la qüestió remença—, durant aquells anys seixanta, Eva i la seva germana Blanca assistiren a les classes clandestines dels Estudis Universitaris Catalans. Allí reberen una formació històrica i metodològica de mans de personalitats com Ferran Soldevila, Miquel Coll i Alentorn, Jordi Rubió i Balaguer o Joaquim Molas.

L'any 1966, Eva Serra va publicar el seu primer llibre, *La Guerra dels Segadors*, en el qual abordava una temàtica

històrica que havia de marcar la seva trajectòria investigadora posterior. Aquest va ser un text confegit quan ella tenia poc més de vint anys i quan encara no havia acabat els estudis de Filosofia i Lletres, però ja s'hi entrelluca el seu tremp d'historiadora. Així, apartant-se de les interpretacions d'autoritats acadèmiques reconegudes com Jaume Vicens Vives o John H. Elliott que veien el règim institucional català anterior al 1714 com una rampoina enmig de la modernitat de les grans monarquies de nou encuny, una jove Eva Serra asseverava que «les constitucions catalanes eren privilegis oligàrquics, és cert, però també eren l'única arma de què disposava el país per fer front a l'absolutisme, que és el mateix que dir a la castellanització».

L'interès de la jove Eva Serra per la Guerra dels Segadors provenia d'una motivació doble. D'una banda, a mitjan dècada dels seixanta, els fets de 1640 constituïen un referent històric per al Front Nacional de Catalunya, el moviment independentista en què ella militava, ja que entrellaçaven lluita política i mobilització popular. Però, d'altra part, l'interès per la Guerra dels Segadors obeïa també a unes experiències vivèncials. Eva i els seus germans s'havien criat al barri del Guinardó, però sempre mantingueren una relació molt intensa amb el de Sant Andreu de Palomar. Les restes de l'anomenada capella dels Segadors de l'església de la plaça d'Orfila havien captivat l'atenció de la jove Eva Serra perquè allà, la jornada del 22 de maig del 1640, s'hi havien reunit els pagesos i el sometent popular que entrà a Barcelona per primera vegada i alliberà el diputat Francesc Tamarit de les presons reials. I, com avui tenim ben documentat, aquest episodi fou clau en el procés de la ruptura política entre la Cort de Madrid i les institucions catalanes.

Després de treballar en diversos projectes editorials, entre els quals la *Gran Enciclopèdia Catalana* —on es pot trobar un feix d'articles de la seva autoria d'una alta qualitat—, l'any 1970 inicià la carrera acadèmica a la recentment creada Universitat Autònoma de Barcelona, compartint departament i afanys de renovació universitària i historiogràfica amb un illusionat grup de joves professors, entre els quals Josep Termes, Josep Fontana, Albert Balcells i Borja de Riquer. L'any 1975 es traslladà a la Universitat de Barcelona i posteriorment impartí docència a la Universitat Pompeu Fabra (entre 1991 i 1997) i un altre cop a la Universitat de Barcelona, de la qual, d'ençà del 2012, seria professora emèrita.

La tasca desenvolupada per Eva Serra durant aquestes dècades ha resultat cabdal per a l'embranchida de la historiografia modernista catalana. Primerament volgué encaminar les seves recerques cap a l'estudi de la vessant social i econòmica de la Guerra dels Segadors per esclarir els orígens de la revolta pagesa. Tanmateix, en no trobar unes fonts similars a les que havien permès a altres autors, com Boris Porchnev, analitzar els grans aixecaments camperols del Sis-cents, optà per aprofundir en el context general de les relacions de producció del camp català durant aquella centúria, tot incardinant l'estudi de l'economia

* Text preparat per ANTONI SIMON TARRÉS (Universitat Autònoma de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans). Una primera versió fou publicada, amb el títol «Eva Serra i Puig. Trajectòria d'una gran historiadora», a *Serra d'Or*, núm. 706 (octubre de 2018), p. 20-23.

agrària amb el de les relacions jurídiques i socials. Fruit d'aquest treball desenvolupat durant els anys setanta fou la seva tesi doctoral, que, dirigida per Emili Giralt, va ser presentada a la Universitat de Barcelona el 1978 i va ser publicada deu anys després a l'editorial Crítica amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*. En aquesta obra, que continua sent la monografia més sòlida fins ara escrita sobre la història agrària de la Catalunya moderna, Eva Serra va fer aportacions fonamentals per a la comprensió de la història de l'economia i la societat rurals catalanes durant els segles de la primera modernitat. En primer lloc, va precisar la redefinició de què fou objecte el règim senyorial català després de les guerres remences del segle XV i de la Sentència Arbitral de Guadalupe del 1486, tot examinant les estratègies seguides per la pagesia per tal d'erosionar la renda feudal en l'etapa posterior. En segon lloc, tot i les importants mancances de les fonts disponibles en aquest àmbit de la recerca, va reconstruir l'evolució de les tècniques, la producció i els preus agraris d'aquestes centúries, establint les principals fases o etapes de les forces productives relacionades amb l'economia rural. Finalment, explicà el procés de diversificació social que, especialment a partir de la segona meitat del segle XVII, es donà en la societat agrària catalana; un procés de diversificació i estratificació socials que resulta bàsic per entendre els canvis en el mode de producció que Vilar detectà en el segle XVIII i que orientaren l'economia catalana cap a una via de desenvolupament capitalista.

A banda de dedicar diversos treballs a aprofundir aspectes abordats en la seva tesi doctoral, Eva Serra va fer aportacions, sempre substancials documentalment i riques analíticament, en temàtiques com la repressió posterior a la Guerra dels Segadors, la naturalesa de l'estatus constitucional del període 1652-1705, el paper de les ciutats i les viles en les convocatòries de Corts, les trajectòries d'algunes nissagues de la classe dirigent catalana durant els segles XVI i XVII, l'organització de la fiscalitat de la Diputació del General, la naturalesa de la Guerra dels Segadors i de la Guerra de Successió a Catalunya o també sobre el desenvolupament de la historiografia modernista catalana; treballs que foren publicats en revistes com *Afers, Pedralbes, Recerques, Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, Manuscrits, Catalan Historical Review, Estudis d'Història Agrària*, etc., així com en un bon nombre de col·laboracions en obres col·lectives.

Crec que paga la pena remarcar que en les seves recerques, fossin en el camp de la història agrària o de la història politicoinstitucional, Eva Serra sempre va estar atenta a incorporar-hi amb un sentit crític les aportacions teòriques i metodològiques derivades de l'evolució de la historiografia europea. Al mateix temps, però, també sempre va usar i apreuar la rica tradició historiogràfica d'estudiosos d'història del dret, d'història de l'Església i d'història local que, des de finals del Vuit-cents i sovint al marge del món acadèmic, han portat a terme a Catalunya una tasca sovint menysvalorada. El treball imponent de personali-

tats com Joan Serra Vilaró, Josep M. Pons i Guri, Antoni Pladevall, Jaume Codina o Eduard Junyent queda recollit i vindicat en els textos d'Eva Serra.

L'any 1991, a *1640. Una revolució política. La implicació de les institucions*, publicat a l'editorial Crítica, Eva Serra va presentar una nova valoració sintètica del significat de la Guerra dels Segadors en la trajectòria de la formació històrica catalana. En definir els esdeveniments de 1640-1641 com una revolució política que va emprar i actualitzar el patrimoni institucional i legislatiu heretat dels segles medievals per defensar la comunitat catalana de l'investida fiscal i militar de l'absolutisme monàrquic de Felip IV i d'Olivares, Eva Serra remarcava que «les "aristocràtiques" constitucions i les "oligàrquiques" institucions salvaren el país de tants estralls i malvestats».

Encara que, tal com hem vist, la producció investigadora posterior hagi seguit camins prou rics i variats quant a les temàtiques d'estudi, indubtablement el gruix principal dels seus esforços durant les tres darreres dècades s'ha encaminat a l'anàlisi de les estructures institucionals i legislatives del constitucionalisme català anterior al 1714; unes recerques que s'han vertebrat a partir de dos grans eixos. El primer seria proporcionar una base documental per a la seva anàlisi a partir de l'edició de textos cabdals per al coneixement de les Corts, la Diputació del General i el Consell de Cent en els segles de la primera modernitat. Acompanyada d'un equip de qualificats deixebles, Eva Serra ha abordat la publicació, en la col·lecció «Textos Jurídics Catalans», de diversos processos de les Corts de 1585 i 1705-1706 i de la Junta General de Braços de 1713-1714. Així mateix, dins la col·lecció «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'IEC, ha editat els llibres de l'ànima de la Diputació del General i del Consell de Cent (aquest darrer en curs de publicació), és a dir, la relació de les persones amb drets de representació política en les dues principals institucions del país.

El segon gran eix d'aquesta línia de recerca sobre les estructures institucionals i legislatives de la Catalunya moderna s'ha concretat en un seguit d'articles i monografies que han examinat els fonaments teòrics i la pràctica política del «constitucionalisme antic» català. En aquestes obres, Eva Serra ha remarcat els valors de representativitat, participació política, control i regulació del poder executiu sobre la base d'uns criteris d'interès col·lectiu, com també la capacitat d'evolució que tenia el règim institucional i legal català anterior al 1714.

Darrerament, i en col·laboració amb Josep Capdeferro, Eva Serra va dedicar els seus esforços investigadors a l'estudi del Tribunal de Contrafaccions creat a les Corts de Barcelona de 1701-1702. Un tribunal que, amb tres jutges nomenats pel rei i tres pels braços, es convertí en la instància judicial suprema que resolva les vulneracions del sistema legal català. El Tribunal de Contrafaccions pot ser considerat una fita molt rellevant en la història constitucional europea, i del qual cal remarcar que era el resultat d'una llarga lluita de més de dos segles de les institucions catalanes per superar les mancances d'equanimitat de-

mostrades per la Reial Audiència de Catalunya en la resolució d'aquests casos de contrafaccions o vulneracions del dret.

Aquest feix de treballs de base documental i d'anàlisi històrica ha desarmat amb bases empíriques incontestables la vella cantarella segons la qual les institucions i el règim constitucional català eren un model polític medieval, retardat, oligàrquic i corrupte que inevitablement havia de ser arraconat pel model modern centralitzador i unitarista de matriu castellanocortesana. Eva Serra, que l'any 2008 va rebre el premi «Justícia» de Catalunya per l'enorme tasca realitzada en aquest camp de la història institucional i legislativa de la Catalunya moderna, va emprar les solemnitats acadèmiques per a divulgar aquestes idees. Així, en el discurs de recepció com a membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC, llegit el novembre del 2003 amb el títol *Les Corts catalanes, una bona font d'informació històrica*, afirmava que les institucions històriques catalanes «eren la representació d'uns interessos més horitzontals que la monarquia de base clarament aristocràtica i també la garantia de la de-

fensa de la identitat política secular d'una formació social concreta». També, en la conferència de l'any 2015 pronunciada al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona per commemorar l'emblemàtica jornada de l'Onze de Setembre de 1714, que portava el significatiu títol *La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica*, Eva Serra va defensar la tesi que en aquesta data els catalans no celebren cap derrota, sinó que reivindiquen un model polític i social avançat i modern, ja que, al començament del segle XVIII, Catalunya «era una societat políticament molt madura, que estava encarant una contemporaneïtat segons el model britànic i holandès tot reactualitzant els vells instruments».

Aquest llegat investigador, ben generós en quantitat i en qualitat, seria més que suficient per a fer d'Eva Serra un referent cabdal de la historiografia catalana, però també ho és per un altre motiu tant o més important: Eva Serra sempre va viure d'acord amb els valors i les idees que va defensar, tot conjuminant honestedat i rigor científic, les dues bases principals que atorguen credibilitat al treball intel·lectual de l'historiador.